

**DEVIANT XULQ-ATVORNING OLDINI OLIISHDA
PSIXOLOGIK PROFILAKTIKA VA KORREKSION
DASTURLARNING SAMARADORLIGI**

Mamajonov Soyibjon Qahramonovich

Annotatsiya: Tezisdagi deviant xulq-atvorning oldini olishda psixologik profilaktika va korreksion dasturlarining samaradorligi tahlil qilinadi. Deviant xulq-atvor, ijtimoiy normalardan chetga chiqish, jamiyatda keng tarqalgan muammo bo'lib, uning sabablari psixologik, ijtimoiy va iqtisodiy omillar bilan bog'liq. Psixologik profilaktika va korreksion dasturlar shaxslarning ruhiy holatini yaxshilash, ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirishga qaratilgan. Tezisdagi bunday dasturlarni amalga oshirish jarayonida ularning samaradorligini baholash mezonlari ham ko'rib chiqiladi. Natijada, psixologik profilaktika va korreksion dasturlarni qo'llab-quvvatlash jamiyatda deviant xulq-atvorni kamaytirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Deviant xulq-atvor, Psixologik profilaktika, Korreksion dasturlar, Ijtimoiy normalar, Ruhiy holat.

Kirish.

Deviant xulq-atvor, ya'ni jamiyatda qabul qilingan ijtimoiy me'yor va qoidalaridan chetga chiqish, har qanday jamiyatda, jumladan, harbiy jamoalarda ham uchraydigan murakkab ijtimoiy-psixologik muammodir. Bunday xulq-atvor nafaqat individning o'ziga, balki uning atrofidagilariga, jamoa intizomiga, jangovar shayligiga va jamiyat barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, deviant xulq-atvorning oldini olish va uni korreksiya qilishga qaratilgan psixologik profilaktika va korreksion dasturlar zamonaviy davrda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu nazariy tahlilda mazkur dasturlarning mohiyati, yo'nalishlari va samaradorligi masalalari atroflicha ko'rib chiqiladi. Psixologik profilaktika – bu deviant xulq-atvorning paydo bo'lishi yoki takrorlanishining oldini olishga qaratilgan proaktiv chora-tadbirlar tizimi. Uning asosiy maqsadi – shaxsning psixologik barqarorligini oshirish, ijtimoiy-psixologik ko'nikmalarini rivojlantirish va uning salbiy ta'sirlarga chidamliligini mustahkamlashdir. Profilaktika dasturlari odatda uch darajada amalga oshiriladi:

Bu turdagi profilaktika dasturlari keng auditoriyaga, ya'ni deviant xulq-atvorga moyilligi aniqlanmagan barcha shaxslarga qaratilgan. Maqsadi – umumiy aholi, maktab o'quvchilari, yoshlar yoki harbiy xizmatchilar orasida ijtimoiy-psixologik barqarorlikni oshirish, stressga chidamlilikni shakllantirish

va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish. Birlamchi profilaktika doirasida hayotiy ko'nikmalarni o'rgatish (muloqot, muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish), shaxsiy rivojlanishga undash, stressni boshqarish usullarini o'rgatish kabi mashg'ulotlar o'tkaziladi. Harbiy jamoalarda bu intizomga rioya qilishning ahamiyatini tushuntirish, jamoaviy ruhni ko'tarish, jismoniy va ruhiy chidamlilikni oshirishga qaratilgan treninglar shaklida namoyon bo'ladi.

Ushbu profilaktika usuli deviant xulq-atvorga nisbatan yuqori xavf guruhiga kiruvchi shaxslarga qaratiladi. Bu guruhga, masalan, oilaviy muammolari bo'lganlar, o'z-o'zini qadrlash darajasi past bo'lganlar, stressga chidamsizlar yoki ilgari kichik huquqbuzarliklar sodir etganlar kirishi mumkin. Ikkilamchi profilaktikaning maqsadi – xavf omillarini erta aniqlash va ularni bartaraf etish uchun individual yoki kichik guruhlarda maqsadli ishlarni olib borish. Bu turdagi dasturlar individual maslahatlar, psixologik treninglar, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlarni o'z ichiga oladi. Harbiy sharoitda bu, yangi kelgan xizmatchilarning moslashuv jarayonini psixologik kuzatuvga olish, ularning ruhiy holatini diagnostika qilish va muammolar aniqlansa, tezkor yordam ko'rsatishni anglatadi.

Uchlamchi profilaktika deviant xulq-atvorning dastlabki belgilari namoyon bo'lgan yoki hatto kichik huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarga nisbatan qo'llaniladi. Maqsadi - xulq-atvor buzilishlarining chuqurlashishining oldini olish, ularni korreksiya qilish va takroriy deviantlikka yo'l qo'ymaslik. Bu dasturlar individual terapiya, guruh terapiyasi, g'azabni boshqarish treninglari va ijtimoiy reintegratsiya dasturlarini o'z ichiga olishi mumkin. Harbiy jamoalarda bu intizomiy buzilishlar sodir etgan xizmatchilar bilan individual suhbatlar, psixokorreksion mashg'ulotlar va ularni jamoaga qayta integratsiya qilishga qaratilgan ishlarni o'z ichiga oladi. Korreksion dasturlar – bu allaqachon shakllangan yoki namoyon bo'lgan deviant xulq-atvorni o'zgartirish, shaxsni ijtimoiy me'yorlarga moslashtirish va takroriy qoidabuzarliklarning oldini olishga qaratilgan reaktiv chora-tadbirlar tizimidir.

Shaxs bilan yakka tartibda ishlash, uning noto'g'ri fikrlash qoliplarini (kognitiv buzilishlar), emotsional muammolarini aniqlash va ularni o'zgartirishga yordam berish. Kognitiv-xulq-atvoriy terapiya bu borada eng samarali hisoblanadi, chunki u shaxsning fikrlari, his-tuyg'ulari va xatti-harakatlari o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntirib, salbiy qoliplarni konstruktivlarga almashtirishga qaratilgan. O'xshash muammolarga ega bo'lgan shaxslarni guruhga birlashtirib, o'zaro yordam, qo'llab-quvvatlash va yangi ijtimoiy ko'nikmalarni o'rganishga sharoit yaratish. Guruh muhitida shaxs o'zini yolg'iz his qilmaydi, boshqalarning tajribasidan o'rganadi va ijtimoiy me'yorlarni amalda sinab ko'radi.

Agar deviant xulq-atvor oilaviy munosabatlardagi muammolar bilan bog'liq bo'lsa, oilaning barcha a'zolari bilan birgalikda ishlash. Maqsad – oilaviy muloqotni yaxshilash, nizolarni hal etish va oilaviy qo'llab-quvvatlash

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

tizimini mustahkamlash. G'azabni boshqarish treninglari (anger management), giyohvandlik va spirtli ichimliklarga qaramlikni davolash dasturlari, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish (social skills training) va kasbiy ko'nikmalarni o'rgatish dasturlari. Harbiy jamoalarda bu intizomiy buzilishlar uchun maxsus reabilitatsiya markazlari yoki psixologik markazlarda olib borilishi mumkin.

Xulosa.

Deviant xulq-atvorning oldini olishda psixologik profilaktika va korreksion dasturlar zamonaviy jamiyat uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Profilaktika dasturlari shaxsning ijtimoiy-psixologik immunitetini mustahkamlab, muammoning ildizini kesishga xizmat qilsa, korreksion dasturlar mavjud xulq-atvor buzilishlarini tuzatish va qayta sotsializatsiya qilishga qaratilgan. Ushbu dasturlarning samaradorligi ularni erta qo'llash, kompleks yondashuv, shaxsga moslashtirish, malakali mutaxassislarning ishtiroki va barqaror qo'llab-quvvatlashni talab qiladi. Shunday qilib, psixologik yondashuvlar deviant xulq-atvorga qarshi kurashda nafaqat reaktiv, balki proaktiv strategiyalar bilan birgalikda qo'llanilsa, jamiyatning umumiy farovonligi va xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G'oziyev E. G'. Psixologiya: Deviant xulq-atvorning psixologik sabablari, profilaktikasi va korreksiyasining ilmiy asoslari: Darslik. "O'qituvchi" nashriyoti, 2010. 355-b.
2. Karimova V. M. Ijtimoiy psixologiya: Deviantlikning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari va uni bartaraf etishda psixokorreksion ishlar: Darslik. "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2012. 310-b.
3. Nishonova Z. T. Shaxs psixologiyasi: Xulq-atvor buzilishlari, ularning diagnostikasi, profilaktikasi va korreksion dasturlarni amalga oshirish. "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2018. 245-b.
4. Turg'unov B. R. Deviant xulq-atvor psixologiyasi: Erta profilaktika, korreksion-rivojlantiruvchi ishlar va samaradorlik mezonlari. "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2020. 195-b.
6. Xasanov A. X. Pedagogik psixologiya: Maktab o'quvchilarida deviant xulq-atvorning oldini olishda psixologik-pedagogik yondashuvlar va korreksion metodlar. "Yangi asr avlodi", 2015. 210-b.

